

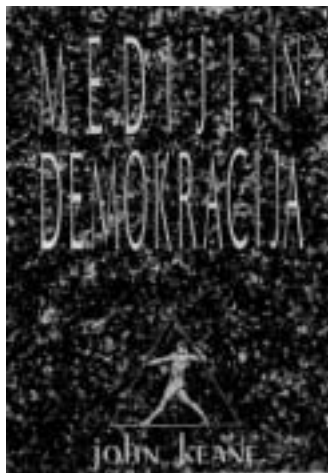
ločilno prispevala k odvrčanju teoretikov znanosti od tradicionalnega trodelnega pojmovanja znanstvenih teorij in odnosa med teorijo in izkustvom. Tako da, kot pravi Ule, ki očitno parafrazira nam že znani izrek iz političnega besednjaka, po Kuhnovi knjigi "Struktura znanstvenih revolucij" ni bilo in ni več tako kot doslej.

Na spoznanja strukturalne teorije znanosti (teorijsko modeliranje) pa se Ule opira tudi v zadnjem delu svoje knjige, ko skuša najti lasten odgovor na vprašanje o odnosu znanstvenih teorij do realnosti. Spori med realizmom in antirealizmom v sodobnih teorijah znanosti so zanj spoznavno-teoretsko neproduktivni. Odgovori na vprašanje o razmerju teorije in realnosti, ki v smislu izključujočnosti - če zadevo nekoliko poenostavimo - izhajajo bodisi iz predpostavke o teorijskih strukturah kot "odrazih" realnosti bodisi iz predpostavke o teorijskih strukturah kot enostavnih projekcijah (konstrukcijah) transcendentalne subjektivitete, mu ne zadostujejo. Enakega mnenja je glede poskusov deproblematizacije spora, ki vso zadevo izpeljujejo na vprašanje konvencij. Problemom in možnim teoretskim rešitvam le-teh pripisuje velik pomen. Ne gre mu za deproblematizacijo vprašan tradicionalne subjekt-objekt epistemologije, temveč za poskus izvirne obravnave nekaterih njenih dimenzij. V ta okvir je nedvomno treba uvrstiti njegovo specifično formulacijo modela stopnjevitosti in relativne apriornosti centralnih teoretskih zakonov, ki na temelju postopka homologizacije teoretskih in empirijskih modelov znanosti izpostavlja relevantnost internega znanstvenega realizma. Ne pa (metafizičnega) realizma nasploha.

Naj na koncu ponovimo, da je Andreju Uletu v njegovem najnovejšem delu uspelo temeljito obdelati temeljne probleme sodobne analitične teorije znanosti. Delo se med drugim odlikuje tudi po tem, da skuša bralcu predstaviti celoten kompleks vprašanj sodobne epistemologije, ne glede na stopnjo logične formalizacije nekaterih teorij znano-

sti, čim bolj razumljivo in sistematično, hkrati pa ta vprašanja ponazoriti s celo vrsto primerov s področja posameznih (naravoslovnih) znanosti. Delo daje vrsto nastavkov za bolj poglobljen razmislek o perspektivah razvoja sodobnih teorij znanosti. Četudi ni nujno, da se strinjamo z vsemi avtorjevimi zaključki in ocenami v knjigi, je treba priznati, da delo daje nov, pomemben prispevek filozofsko-teoretskim preučevanjem znanosti na Slovenskem.

Franč Mali



John Keane

Mediji in demokracija

Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 1992

Že avtor sam je v prvih stavkih svojega eseja "Mediji in demokracija" (The Media and Democracy) zapisal, da besedilo odpira ter raziskuje kopico kritičnih vprašanj. Od kod izvirajo sodobni ideali "svobode tiska" in neodvisnosti od državne cenzure? So jih v 20. stoletju uničile nove oblike državne cenzure, pojav nadnacionalnih medijskih konglomeratov, ali morda rast elektronskih medijev? Ali nove digi-

talne tehnologije, oddajanje prek satelitov ter zbliževanje radiodifuzije in telekomunikacij te ideale ovirajo ali jim pomagajo? In nenazadnje, ali je na prehodu v novo tisočletje svobodno in enakopravno komuniciranje državljanov prek medijev sploh mogoče, ali pa gre za neuresničljiv ideal?

Avtor je delo razdelil na pet poglavij, ki jih v slovenski izdaji knjige (poučno) dopolnjujeta še spremna beseda dr. Slavka Splichala in spremna študija dr. Tomaža Mastnaka "Pero in meč".

Prvo poglavje z naslovom "Svoboda tiska" povzema klasično orambo svobode tiska, ki po Keano- vi razdelitvi obsega naslednje pristope: 1. teološki, ki je državno cenzuro kritiziral v imenu sposobnosti mišljenja, dane od Boga, in ki jo uživa vsak posameznik. Dobro znani predstavnik tega pristopa je Milton (Areopagitica), ki se je zavzemal za svoboden tisk, da bi se z njim razširila božja ljubezen in "svoboden ter pameten duh". Zlo namreč obstaja zato, da preskuša dobro. Kleвета sobiva z resnico in dobro lahko prepoznamo le, če poznamo zlo. Dopuščanje različnih, nasprotujočih si mnenj je zato osnovni pogoj za posameznikovo razsodnost in krep- post; 2. teorijo o pravicah posameznika; 3. utilitaristično teorijo, ki je državno cenzuro ocenjevala kot dovoljenje za despotizem in nasprotovanje načelu večanja sreče vladanih. Jeremy Bentham je zagovarjal stališče, da so najboljše vlade in zakoni tisti, ki ustvarjajo največjo možno srečo največjega števila ljudi. In prav svoboda tiska naj bi bila povečevalka sreče; 4. idejo o doseganju Resnice prek neomejevanje javne razprave med državljani, ki jo najdemo v zgodnjemodernih angleških traktatih o toleranci in tisku.

V drugem poglavju, ki ima naslov "Deregulacija", Keane ugotavlja, da je presoja moči in slabosti starega diskurza o svobodi tiska in njegova rekonstrukcija ter aktualizacija danes bistvena. V mnogih državah je namreč opaziti, da se stari jezik svobode tiska, ki ga je oblikoval etos zasebne tržne konkurence, vrača na oder javnih razprav o prihodnji podobi množičnih medijev. Razprave o tisku in radiodifuziji

potekajo v znamenju staromodnih pogledov o državni cenzuri, posameznikovi izbiri, deregulaciji in tržni konkurenci.

V tretjem poglavju, ki ga je naslovil "Demokratski Leviathan", postavi tezo, da jedro vseh demokratskih režimov dandanes vsebuje seme despotizma. Vstopamo v novo obdobje politične cenzure, obdobje demokratskega Leviathana, v katerem ključne dele življenja določajo neodgovorne politične institucije. Revidirana teorija svobode tiska mora upoštevati te oblike državnega vmešavanja v proces javnega oblikovanja in krojenja mnenj. Po Keanovem mnenju zlasti pet med seboj povezanih tipov politične cenzure zasluži posebno pozornost: 1. izredna pooblastila (vnaprejšnje omejevanje in cenzura po objavi), 2. državna skrivnost, 3. laganje, 4. državno oglaševanje in 5. korporativizem.

V četrtem poglavju, katerega tema so "Javni mediji?", Keane opozori na vprašanje, kako naj bi redefiniran, razširjen ter dostopnejši in odgovornejši model javnih medijev izgledal v praksi? Katera naj bi bila njegova vodilna načela? Kako naj bi se revidiran model javnih medijev spopadel s paralizirajočimi tendencami tržno zasnovanega komuniciranja in novimi oblikami politične cenzure v demokratskih režimih? Na kratko, kakšen pomen bi lahko dobila svoboda tiska ob koncu 20. stoletja?

V poglavju "Demokracija, tveganja in nazadovanja" zaključuje, da je med ključnimi prednostmi revidiranega modela javnih medijev njegovo teoretično in praktično priznavanje kompleksnosti. Ni namreč mogoče, da bi bili vsi državljani hkrati polno zaposleni posredovalci in prejemniki informacij. Model javnih medijev, ki ga Keane v tej razpravi eksplicitno zagovarja, po njegovih besedah v polni meri upošteva osnovna načela svobodnega in enakopravnega komuniciranja (Ali ni tudi uporaba besedne zveze "v polni meri" izraz prevzemanja pogosto bahavega zgodnjemodernega izrazoslovja?). Ta model naj bi priznaval normativno in empirično kompleksnost stvari, in tako naj ne

bi več temeljil - tako kot je temeljila klasična obramba svobode tiska - na domnevno absolutnih načelih, kot so bog, naravno pravo, koristnost, Resnica.

V preteklosti so torej tesno povezavo med demokracijo in mediji različno razlagali. Danes so potrebne nove utemeljitve. Ena izmed njih je tudi pričujoči esej, ki prikazuje, kako "svoboda in enakost komuniciranja" vsebujeta (potencialno) konfliktne svoboščine, in predpostavlja, da nista nekaj dokončno uresničljivega. Razložiti pojem "demokracija" je na prvi pogled enostavna naloga. A ni tako. Kot zatrjuje Keane, je bitka za pravico do nadzora nad definicijo demokracije bistvena značilnost modernih družb. Po njegovem mnenju jo je najbolje razumeti kot že vsebovani pogoj in praktično posledico spoznanja, da je naš sodobni svet zaznamovan (čeprav nepopolno) s težnjami k filozofskemu in političnemu pluralizmu.

Vprašanja, ki jih sproža Keane, v demokratskih družbah predvsem res ne bi smela izginiti; ali povedano z njegovimi besedami - tema demokracije in medijev mora za vedno ostati odprta in predmet razprav. Boj za demokratskost medijev je namreč trajen projekt brez dokončnih rešitev.

Zgodnjemoderni protagonisti svobode tiska so o njej razmišljali predvsem kot o boju posameznika proti politični oblasti, v katerem so komunikacijske medije imeli za pasiven ali nevtralen kanal pretakanja informacij. Napačno so verjeli v svet dejstev ali resničnosti z natančno določenim pomenom ter v svet (potencialnih) posamičnih državljanov, ki se racionalno odzivajo na ta dejstva. Opirali so se na preproste primere kompleksnega procesa produkcije, pošiljanja in sprejemanja informacij. Ali kot je pravilno ugotovil tudi Keane, ni jim uspelo dojeti, da so posamezniki "umeščeni razlagalci" in ne vsevedni subjekti. Izvirali so iz modela neposrednega komuniciranja "iz oči v oči", ki ga je poznal grški polis, in domnevali, da lahko v kompleksnih, sodobnih družbah, vsi državljani enakomerno vstopajo v javno življenje.

Preproste koncepcije svobode tiska je potrebno prepustiti v korist kompleksnejših in bolj diferenciranih pojmovanj. Ena izmed značilnosti sodobnih družb je dejstvo, da se na področju (množičnih) komunikacij ne da več izogniti predstaviški mehanizmu, kar pomeni, da nekateri nujno komunicirajo na račun drugih. Problem, kako narediti "medijske predstavnike" odgovorne svojim bralcem in poslušalcem, je v zapisih zagovornikov svobodnega tiska običajno ostal neopažen. A tudi Keane, ki je slednje sicer ugotovil, se temu problemu ni posebej posvetil.

Poudaril je namreč le naslednji prioriteti revidiranega modela javnih medijev: razkrinkavanje in odpravo cenzorskih metod sodobne državne oblasti ter razvoj nedržavnih komunikacijskih medijev. Morda pa bi tukaj moral dodati še tretjo prioriteto: etični pogled.

Zdi se, da se v sodobnem svetu (tudi slovenskih) medijev vse vrti okrog magičnih besed "svoboda" in "demokracija". Komunikatorji množičnih medijev pri svojem delu zahtevajo svobodo, kar poenostavljeno pomeni, da nasprotujejo kakršnemukoli (zunanjemu) omejevanju. Vendar kljub omenjenim težnjam omejitve obstajajo in bodo vedno obstajale. Najprej so to omejitve, ki se jim kljub demokratizaciji ne moremo izogniti. Gre za vprašanje, ki ga Keane sicer omenja, vendar ga posebej ne izpostavlja: kako kljub deklariranim načelom demokracije in svobode izpolnjevati svoje demokratsko poslanstvo, ko pa sodobni komunikacijski procesi nujno vsebujejo komponento predstaviških medijskih mehanizmov? Življenjski svet, ki je predmet naših komunikacij, je svet za nas vse, hkrati pa ima vsakdo izmed nas - in tudi medijski akterji in "demokrati" niso izjeme - svoj svet, mišljen kot svet za vse. Ali kot bi rekel filozof Husserl - svet, v katerem živimo, ga spoznavamo in svoja spoznanja o njem posredujemo drugim, ni absolutna danost, ampak horizont - obzorje, polje in okvir, znotraj katerega poteka naše zaznavanje, doživljanje, osmišljanje in vrednotenje sveta. Akterji komunikacijskega

procesa (ki delujejo kot "predstavniki" drugih) nimajo "nadčloveških" lastnosti, in realnost, ki jo hočejo opisovati, ni "svet tam zunaj". Vanj so vpleteni in ga s selekcijo ter interpretacijo (re)konstruirajo. Drugi vrsti omejitev pa bi se sicer zlahka izognili (in prav to se dogaja), a je nujno potrebna. Gre za omejitve, ki jih določajo strokovna usposobljenost, znanje, odgovornost in etični odnos komunikatorjev.

Verjetno je aktualizacija nekaterih izrazov klasične teorije svobode tiska, npr. Miltonove "božje ljubezni", koncepta sobivanja dobrega in zla, Benthamovega iskanja "sreče" in nekaterih klasičnih idej o toleranci vsaj delno povezana z nastopom postmoderne dobe, ki oživlja etične vrednote. Poudarek, ki ga v Keanovem delu v tem kaotičnem času najbolj pogrešam, je etika, zlasti v smislu odgovornosti. Tega poudarka bi se morali zavedati tudi slovenska demokracija in njeni branilci v medijih. Slovenski ustvarjalci (medijske) realnosti so se dandanes očitno z velikim zadovoljstvom oprijeli priložnosti, ki jim je bila dolga leta odvzeta. Kot da bi hoteli nadoknaditi izgubljena leta in desetletja pogosto delujejo po načelih sovražstva in maščevanja, celo takšnega obračunavanja, ko lahko vsakdo vsakomur zabrusi skoraj vse - pod krinko pravice do izražanja svojega mnenja seveda. Resnično marsikaj se da storiti v imenu svobode - med drugim tudi pozabiti na svojo obveznost odgovornosti za drugega človeka, spoštovanje njegove drugačnosti ter ko-tolerance. In to je nevarnost, na katero bi morda moralo sodobno delo z obetavnim naslovom "Mediji in demokracija" opozoriti v večji meri.

Vprašanje o množičnih medijih in demokraciji predpostavlja interakcijo; torej ne le vprašanje, kako demokratizirati medije, ampak tudi vprašanje, kakšen je pomen oziroma funkcija medijev v procesu splošne demokratizacije. Povedano drugače, ni demokratizacije množičnih medijev brez splošne demokratizacije in ni splošne demokratizacije brez demokratizacije medijev. Potemtakem gre za področje, ki še zdaleč ni le stvar komunikologov in

novinarjev, ampak tudi drugih znosti.

Ne glede na dejansko pomembnost Keanovega esejja za teorijo in prakso (množičnega) komuniciranja lahko rečem, da je aktualen, čeprav vprašanja, ki jih zastavlja, niso nova. Pojmi, kot sta svoboda in demokracija, bodo vedno burili človekovega duha. Misli o človekovih pravicah v sferi komuniciranja, komunikativni kompetenci, svobodi tiska ter povezavi med množičnimi mediji in demokracijo verjetno ne bodo nikoli dorečene. Tisti, ki nam je predmet Keanove razprave bližji, bi sicer težko rekli, da smo v tej knjigi izvedeli kaj bistveno novega. Kljub temu je dobro, da je učakala luč sveta tudi v slovenskem prevodu. Ne le zato, ker na enem mestu zgoščeno ponuja zbirko številnih pogledov na obravnavano problematiko, ampak tudi in predvsem zato, ker - kot pravi Keane - ni več sporno, da je popolna demokracija neuresničljiva, vendar to ne pomeni, naj o tem ne razmišljamo več. In še nekaj. Živimo v času, ko pogosto ravnamo po principu "kar je tuje, je dobro". Morda pa se vam bo ob branju Keanove knjige - tako kot meni - v novi (boljši) luči prikazalo znanje nekaterih domačih strokovnjakov, katerih prispevki o tej tematiki v primerjavi s Keanovim delom ne dajejo vtisa zaostanka za "razvitim" zahodnim raziskovalnim svetom, kvečjemu celo prednosti.

Melita Poler

Danica Fink-Hafner

"Nova družbena gibanja - subjekt politične inovacije"

Znanstvena knjižnica FDV,
Ljubljana 1992

V začetku je bila beseda! In beseda ...

Leta 1982 je bila ustanovljena Delovna skupina za ekološko in mirovno gibanje pri Republiški konfe-

renci Zveze socialistične mladine Slovenije. LDS kot pravna naslednica ZSMS desetletnici tega dogodka ni namenila posebne pozornosti, čeprav bi se dalo špekulirati o tem, da je bila celo izvolitev gospoda Drnovška za člana predsedstva stranski učinek nemira, ki ga je v politiko vnesel govor o novih družbenih gibanjih. Danes se o novih družbenih gibanjih v Sloveniji skorajda ne govori več, predvsem pa politični govor in govor o politiki komajda še kdaj postavi mirovno, ekološko, žensko itd. gibanje kot topos politične identitete.

Kaj bi pokazala groba inventura ob koncu jubilejnega leta? Danes imamo mirovni inštitut, ki je konec lanskega maja edini obeležil jubilej z organizacijo simpozija "*NDG - kaj se je zgodilo?*" Manjkali so, brez pozdravnih pisem ali opravičil odsotnosti udeležbe, duhovni očetje konceptov "NDG" in "civilna družba", izmed prvoborcev pa se je simpozij (sicer bolj v funkciji organizatorja) udeležil le Marko Hren. Zaradi klavrne udeležbe je dvodnevni simpozij trajal le slabo popoldne, v katerem se je pet ali šest udeležencev v glavnem spraševalo, ali so nova družbena gibanja pri nas sploh bila. Imamo samostojno in demokratično Republiko Slovenijo, uza-konjen ugovor vesti, parlamentarno obliko vladavine, med parlamentarnimi strankami celo neko, ki naj bi po svojem imenu in vsebini izhajala iz novih družbenih gibanj, imamo že omenjeni mirovni inštitut, pa Agencijo za prestrukturiranje energetike, več svetovalnih firm s področja varstva okolja ter Mrežo za Metelkovo in občasnik Fanzin, razbohoteno in podjetniško uveljavljajoč se kulturni milje new agea, gledamo Studio City in Jonasa Ž. v etru nacionalne TV, za ministra za kulturo pa smo do nedavnega imeli nekoga, ki je na začetku svoje politične kariere večkrat izustil "NDG" kot "samoupradni socializem". Nenazadnje, k omenjenim dosežkom gibanj, ki jih pravzaprav nikoli ni bilo, lahko štejemo tudi prenovljeno konceptualno zasnovo in podo-bo revije, ki jo imate v rokah.

V lanskem letu pa je kot tretje po vrsti in okviru novonastale Znan-